

Ebeveyni Cezaevinde Olan Çocukların Eğitimi

Orhan Kahya

Ebeveyni Cezaevinde Olan Çocukların Eğitimi

Ö Z E T

Türkiye’de ebeveyni cezaevinde olan tahmini 400 bin çocuk vardır. Bu çocukların okul terk, devamsızlık, etiketlenme, ekonomik güçlükler gibi sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Ebeveynin cezaevinde olmasının çocuğu savunmasız, yalıtılmış ve yalnız bıraktığı söylenebilir. Araştırmalar, ebeveyni cezaevinde olan çocukların toplumsal bağlamda damgalandıklarını; ebeveynin cezaevinde olmasıyla birlikte ailede ekonomik güçlüklerin görüldüğünü; bunun da çocuğun özellikle eğitim hayatını etkilediğini vurgulamaktadır. Türkiye’de ebeveyni cezaevinde olan çocuklar konusunda farkındalık geliştirmek, bu çocukların eğitim ortamında ve toplumsal hayattaki dezavantajlarını ortadan kaldırmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyni Cezaevinde Olan Çocuklar, Eğitimde Fırsat Eşitliği, Dezavantajlı Çocukların Eğitimi.

Atıf: Kahya, O. (2022). *Ebeveyni Cezaevinde Olan Çocukların Eğitimi*. (Politika Notu: 2022/39) İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.

Y A Z A R H A K K I N D A

Orhan Kahya, Uludağ Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü mezunu olan yazar, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi alanında bir yıl yüksek lisans eğitimi görmüş, devam eden dönemde Litvanya Eğitim Bilimleri Üniversitesi’nde (LUES) Erasmus öğrenim hareketliliği programı ile bir dönem eğitim almıştır. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı’nda araştırma görevlisi olarak çalışmakta ve Eğitim Yönetimi alanında doktora öğrenimine devam etmektedir. Eğitimde dezavantajlı gruplar, mahkûm çocukları ve yükseköğretim konularında çalışmalar yürütmektedir.

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Bu Politika Notu Eğitim Politikaları Araştırma Merkezi (EPAM) tarafından hazırlanmıştır.

EPAM; Türkiye’de eğitim alanının güçlenmesini sağlamak, eğitimde eşitliğin ve adaletin sağlanmasına katkı sunacak bir birikim oluşturmak amacıyla; ihtiyaç odaklı, kanıta dayalı ve kapsayıcı çalışmalar yapar.

Giriş

Mahkûm çocukları (annesi ya da babası tutuklu veya hükümlü olan çocuklar), ebeveyninin hapse girmesinin ardından birtakım yan etkilere maruz kalmaktadırlar. Bu çocukların, diğer çocuklara göre anti-sosyal davranışlar sergileme, alkol ve uyuşturucu kullanımı, okul terki, akademik başarısızlık, saldırgan tavırlar vb. davranışlarda daha fazla risk taşıdıkları bilinmektedir (Snyder, Carlo ve Mullins, 2002). Öyle ki hayatlarındaki ani değişim ve dezavantajlı olma durumundan dolayı bu çocuklar “adaletin yetimleri” olarak tanımlanmaktadır (Shaw, 2001). Bu sorunlardan önemli bir kısmı okul çağındaki olan çocukların eğitim hayatlarını ilgilendirmektedir.

Eğitim sistemlerindeki dezavantajlı gruplar, eğitim fırsat ve olanaklarından avantajlı gruplara göre daha az yararlanmaktadır. Benzer nitelik ve içerikte eğitime erişemeyen herkes dezavantajlı olarak görülebilir. Dezavantajlı olma, ebeveynin mahkûm olmasıyla doğrudan ilişkili olmasa da mahkûmiyetin getirdiği dolaylı etkilerden ötürüdür. Bunlar yoksulluk, şiddete maruz kalmak, kötü alışkanlıklar, gelecekte işsiz kalmak vb. şeklinde sıralanabilir (Murray ve Farrington, 2008; Sanders ve Dunifon, 2011). Dolayısıyla ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ve tutukluların dışarıda bulunan çocukları, eğitim sistemlerindeki dezavantajlı gruplardan birisi olarak ele alınmaktadır (Kahya ve Ekinci, 2018).

Ebeveyni Cezaevinde Olan Çocukların Yaşadığı Sorunlar

Ebeveynin hapse girmesinin ardından çocuk ve ona bakmakla yükümlü olan kişi ekonomik yönden olumsuz etkilenmekte ve ciddi mali sorunlar yaşamaktadır (Glover, 2009; Sanders ve Dunifon, 2011; Sheehan ve Levine, 2007). Mahkûm çocuklarının, ebeveynlerinin mahkûm olduğu bilindiği takdirde okulda akran zorbalığına maruz kalmaları ve okulu terk etmeleri söz konusu olabilmektedir (Cho, 2011; Huynh-Hohnbaum, Bussell ve Lee, 2015; Roberts. S., 2015). Benzer şekilde kronik okul devamsızlığı açısından yüksek risk faktörlerinden birisi de ebeveynin mahkûm olmasıdır (Allen, Sharon ve Rollins, 2018). Araştırmalar okullardaki ebeveyni mahkûm olan çocukların sayısının giderek arttığını ve bu çocukların akranlarından çok farklı sorunlarla karşılaştıklarını göstermek-

tedir (Vacca, 2001). Çalışmalar, mahkûm çocuklarının diğer akranlarına göre birçok konuda dezavantajlı konumda olmalarının yanı sıra (Shaw, 2001) dezavantajlı gruplara yönelik politikalarda da görmezden geldiklerini göstermektedir (Murray ve Farrington, 2008). Wildeman (2009), mahkûm çocuklarının ebeveyni mahkûm olmadan önce de zaten genellikle dezavantajlı gruplar arasında olduklarını, bu dezavantajlı durumun mahkûmiyetle birlikte katlanarak arttığını belirtmektedir.

Dolayısıyla mahkûm çocuklarının, eğitim sisteminde dezavantajlı gruplardan birisi olarak hakları ihlal edilen bir grup içinde yer aldığını söylemek yanlış olmaz. Başta Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere olmak üzere Batı ülkelerinde mahkûm çocuklarının sayılarına dair istatistikler bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda çeşitli ülkelerdeki mahkûm ve tahmini mahkûm çocuğu sayılarına yer verilmiştir.

Tablo 1: Çeşitli ülkelerde mahkûm sayıları ve tahmini mahkûm çocuğu sayıları

Ülke	Yıl	Mahkûm sayısı	100.000 kişide mahkûm oranı	Babası mahkûm olan çocuk sayısı	Annesi mahkûm olan çocuk sayısı	Toplam mahkûm çocuğu sayısı
Belçika	2013	12.126	108	15.763	545	16.308
Hırvatistan	2013	4.741	108	6.163	307	6.470
Çek Cum.	2013	16.257	154	21.134	1.999	23.133
Danimarka	2013	4.091	73	5.318	232	5.550
Finlandiya	2013	3.134	58	4.074	296	4.370
Fransa	2013	62.443	98	81.175	3.134	84.309
Almanya	2013	64.379	79	83.692	5.029	88.721
Yunanistan	2013	12.479	111	16.222	720	16.942
İrlanda	2013	4.068	88	5.288	204	5.492
İtalya	2013	64.835	106	84.285	3.650	87.935

Lüksemburg	2013	656	122	787	46	833
Hollanda	2013	13.749	82	17.873	950	18.823
Norveç	2013	3.649	72	4.743	271	5.014
Romanya	2013	33.015	155	42.920	1.656	44.576
Slovenya	2013	1.357	66	1.764	65	1.829
İspanya	2013	68.220	147	88.686	6.988	95.674
İsveç	2013	6.364	67	8.273	507	8.780
İsviçre	2013	6.599	82	8.578	421	8.999
Galler	2013	84.430	148	109.759	5.278	115.037
Kuzey İrlanda	2013	1.851	101	2.406	57	2.463
İskoçya	2013	7.855	147	10.211	583	10.794
ABD	2016	684.500				1.473.700
Türkiye	2022	314.502				400.000

Kaynak: World Prison Population List, 2021; Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2022

Son yıllarda mahkûm sayılarındaki artışla birlikte mahkûm çocuklarının yaşadığı dezavantajların ve problemlerin toplumsal bağlamda yapılaşan sorunları beraberinde getirdiğini göstermektedir. Ebeveynin mahkûm olmasıyla birlikte gelen içsel ve dışsal problemlerin bir sonraki nesle aktarılması da önemli bir sorun alanıdır (Wakefield ve Wildeman, 2011). Yaşadıkları psikolojik ve sosyal sorunların yanı sıra mahkûm çocuklarının yetişkinlikte devam etmesi muhtemel bir takım kronik sağlık sorunlarıyla da karşı karşıya oldukları bilinmektedir. Bunun yanı sıra ebeveyni suça karışan bireylerin kendilerinin de suça karışmalarının daha olası olduğu düşünüldüğünde (Hardy, 2018) bu çocukların kendilerinin yetişkin olduklarında onların çocuklarında da aynı riskin taşınabileceği öngörülebilir.

Suçun nesiller arası aktarımı konusunda çeşitli ülkelerde boylamsal araştırmalar yürütülmüş ve ebeveynin mahkûm olmasının ço-

cukları “suça sürüklenme” bağlamında nasıl etkilediği tartışılmıştır. Buna göre ebeveyn davranışının çocukların suçluluğuna ilişkin çok önemli bir yordayıcı olduğu vurgulanmaktadır (Besemer ve Farrington, 2012). Anne mahkûm olduğu durumlarda çocukların suça sürüklenme riski daha büyük olmakla birlikte (Huebner ve Gustafson, 2007) boylamsal araştırmaların genel sonuçlarına göre mahkûm olmuş olan babaların çocuklarının suç işleme ve mahkûm olma olasılığı diğer çocuklara göre 2 kat daha fazla, suç işlemiş olan annelerin çocukları ise 2.6 kat daha fazla mahkûmiyet riski taşımaktadır (Gomes, Carvalho ve Duarte, 2022). Öte yandan ebeveyni mahkûm olan çocukların uyuşturucu kullanım oranının diğer çocuklara göre anlamlı derecede yüksek olduğu ve uyuşturucu kullanma yaşının da ebeveyni mahkûm olan çocuklarda daha erken olduğu bilinmektedir (Kopak ve Smith-Ruiz, 2016).

Annenin veya babanın mahkûm olması çocuk için farklı ancak paralel etkiler doğurmaktadır. Hele ki annenin mahkûm olması, çocuk üzerinde belli koşullarda çok daha hasarlı ve yıkıcı etkiler bırakabilir.

Örneğin; çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını ele aldığımızda Foster ve Hagan'ın (2009) araştırmasına göre annesi hapsedilen çocukların yaklaşık %60'ı son 12 ayda sağlık hizmetlerinden yararlanmışken, annesi mahkûm olmayan çocukların %75'i bu hizmetlerden yararlanmıştır. Buna karşın babası mahkûm olan çocukların %69'u gerekli sağlık hizmetlerinden faydalılırken babası mahkûm olmayan çocukların %75'i bu hizmetlerden yararlanmıştır. Her iki fark da istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte, eşitsizlik, özellikle hapsedilmiş annelerin çocukları için daha büyüktür.

Türkiye'de Ebeveyni Cezaevinde Çocuklar Konusundaki Çalışmalar

Öncelikle ebeveyni mahkûm olan çocuklar konusunda Türkiye'de yürütülen araştırmaların oldukça sınırlı sayıda olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye'de mahkûm çocukları ve onların okul yaşantılarına odaklanan Kahya ve Ekinci'nin (2018) araştırmasına göre ebeveynin mahkûm olması çocukların sosyal ilişkilerinde çeşitli izler bırakmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre babanın mahkûm olma durumunu arkadaşlarıyla ve diğer insanlarla paylaşıp paylaşmamaları önemli bir odak noktasıdır. Çünkü bu durumu çevresindekilere söyleyen çocukların, özellikle arkadaşlık ilişkilerinde mahkûm çocuğu olması dolayısıyla birtakım ön yargılara ve davranış de

ğişikliklerine maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerin temel sebebinin etiketlenme kaygısı olduğunu belirtmek gerekir. Çocukların yaşadıkları güçlükleri bilmeden onlara yardım etmek neredeyse imkânsızdır. Ne var ki mahkûm çocuklarının genellikle bu durumu gizlediği ya da yalan söylediği bilinmektedir. Araştırmada, babanın mahkûm olmasından kaynaklı olarak çocukların okul terki ve devamsızlık yaptığı, ailenin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kaldığı vurgulanmaktadır. Zorunlu eğitim çağında olan bu çocukların okul terki yapması ve ailenin geçimini sağlayabilmek için çoğunlukla çalışmak zorunda kalması düşündürücüdür. Ebeveyni ziyaret etmek için öğrencilerin izinli sayılmasıyla ilgili yasal olarak bir düzenleme bulunmadığı için çocukların izin durumunun okul yönetiminin inisiyatifine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Okul yönetimleri, bu çocukların dezavantajlı durumlarını ortadan kaldırmada önemli rol oynayabilir.

Babanın cezaevinde olmasının çocuğun gelişimine ve aile yaşamına etkileri konusunda bir derleme çalışma yürüten Uludağlı (2020) ise babası cezaevinde olan çocukların çok sayıda stres kaynağı ile başa çıkmaya çalıştığını, bu çocukların etiketlenme, değişen yaşam şartları, bozulan ekonomik koşullar gibi durumların üstesinden gelmeye çalıştıklarını ve çocuklarda akademik, duygusal ve davranışsal problemlerin daha fazla görüldüğünü belirtmektedir.

Mahkûm çocukları konusunda Arslan ve Kazan Oğuz (2020) tarafından Türkiye'de yürütülen bir diğer çalışma ise ebeveyni mahkûm olan çocukların eğitim hayatlarında bir takım problemlerle karşı karşıya kaldıklarını, okula adaptasyon süreçlerinde güçlük

çektiklerini ve mahkûmiyetinin duyulmasından/bilinmesinden duyulan rahatsızlığı vurgulamışlardır.

Bu akademik araştırmaların yanı sıra Türkiye’de ebeveyni mahkûm olan çocuklara yönelik yardım faaliyetleri yürüten Kader Mahkûmları Derneği bulunmaktadır. 2004 yılında kurulan dernek “mahkûm ve mahkûm yakınlarının başta giyim ve eğitim konuları olmak üzere; yaşadıkları zorlukları aşabilmelerine destek sağlayarak mahkûmların kendilerini geliştirmelerini ve bu sayede topluma kazandırılmalarını sağlamak amacıyla” kurulmuştur. Dernek, tutuklu ve hükümlülerin derneğe ulaştırdıkları mektuplar sayesinde ceza infaz kurumlarında olmayan yakınlarına yardım kolileri göndererek destek olmakta; ayrıca tutuklu ve hükümlülerden gelen talepler doğrultusunda, ebeveyni mahkûm olan çocukların eğitim masraflarına çeşitli burslar sağlayarak, kitaplar ve kıyafet göndererek katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Ebeveyni Cezaevinde Olan Çocukların Eğitim ve Sosyal Haklarına Yönelik Düzenlemeler

T.C. Adalet Bakanlığı ile T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında 26.07.2021 tarihinde tutuklu, hükümlü veya yükümlüler ile çocuklarının sosyal hizmetlerden yararlandırılması hakkında imzalanan iş birliği protokolü (2021), ebeveyni mahkûm olan çocukların barınma, eğitim, ulaşım ve benzeri ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir dizi çalışmayı içermektedir. Buna göre ceza infaz kurumlarında çalışan psikososyal yardım servisi görevlisi (psikolog, sosyal çalışmacı, sos-

yolog ve çocuk gelişimci) tarafından ebeveynlerinden biri veya ikisi kurumda olup dışarıda bakımı sağlanan çocukların ihtiyaçlarını tespit etmek üzere dışarıda çocuğu bulunan yetişkin hükümlüler/tutulular ile görüşme yaparak sosyal hizmet müdahalesinde bulunulması gereken çocuklar ve aileleri hakkında psikososyal servis raporu (Ceza infaz kurumlarında bulunan 12-18 yaş hükümlü/tutuklu çocuklara, annesinin yanında kalan 0-6 yaş grubu çocuklara ve ebeveynlerinden biri ya da her ikisi ceza infaz kurumunda olan çocuklara ilişkin değerlendirilmelerin yapıldığı serviste görevli uzmanlarca hazırlanan rapordur.) hazırlar ve uygun sosyal hizmet modellerinden yararlandırılmak üzere rapor ile birlikte ceza infaz kurumu il müdürlüğüne bildirir. Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü bu rapor çerçevesinde ihtiyaçları belirlenen çocuklara yönelik gerekli değerlendirmeleri yaparak uygun sosyal hizmet modellerinden yararlandırılmasını sağlar. Bu modeller ise “çocuk koruma kanununa göre verilen koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının uygulanması hakkında yönetmelik” gereği koruyucu ve destekleyici tedbirler başlığında ele alınan “çocuğun yararı göz önünde bulundurularak, öncelikle kendi aile ortamında korunmasının sağlanması ile yaşına ve gelişimine uygun eğitim ve öğreniminin desteklenmesini, kişiliğinin ve toplumsal sorumluluğunun geliştirilmesini sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık, barınma tedbirleri ile “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” gereği yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını sürdürmekte güçlük çeken çocuk ve gençlerin bakımı konusunda ailelerin desteklenmesi amacıyla verilecek sosyal ve ekonomik destek hizmetini kapsamaktadır.

Bunun yanında Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü anne ve/veya babası ile bakım veren yetişkinlerin tutuklanması ya da hakkındaki hükmün infazı için kuruma konulması durumunda, bakım verecek kimsenin kalmadığı yahut böyle birisi olmakla birlikte sosyo-ekonomik yönden ihtiyaç içerisinde düşeceği değerlendirilen çocukların imkanlar ölçüsünde uygun sosyal hizmet modellerinden yararlandırılmasını sağlar. Ayrıca haklarında korunma/bakım tedbiri kararı alınmış olup koruyucu aile veya kurum bakımı modellerinden yararlandırılan çocukların plan doğrultusunda kurumda bulunan ebeveynini ziyaretinin ve telefon görüşmelerinin gerçekleşmesini sağlar. Korunma ve bakım altında olup kurumda bulunan ebeveyni ziyarete giden çocuğa refakat etmek üzere personel görevlendirir, gerek görülmesi halinde görevli personel çocuğa görüşme sırasında eşlik eder. Benzer çalışmalarla Millî Eğitim Bakanlığının da taraf olduğu protokollerle çocukların eğitim hayatlarına destek olunabilir.

Bunların dışında politika metinlerinde doğrudan tutuklu, hükümlü ve yükümlü olan bireylerin kurum dışında olan çocuklarına yönelik özel maddeler yer almamasına karşın dezavantajlı gruplara yönelik geliştirilen politikalardan yararlanabilmelidirler. Örneğin 11. Kalkınma Planı'nın 540. maddesine göre "Gelir dağılımının iyileştirilmesi, dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması bu alanda temel politika öncelikleri olacaktır." ifadesi bulunmaktadır. Bu çerçevede T.C. Adalet Bakanlığı ile T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında 26.07.2021 tarihinde tutuklu, hükümlü veya yükümlüler ile çocuklarının sosyal hizmetlerden yararlandi-

rılması hakkında imzalanan iş birliği protokolü (2021) bu planın uygulamaya dönük bir adımı olarak değerlendirilebilir.

557. maddenin 3. bendine göre de sosyo-ekonomik dezavantajlı ve suça sürüklenme riski olan çocuk ve gençler ile ailelerine yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetleri güçlendirilecektir. Aynı maddenin 4. bendinde ise öğretmene ve öğrenciye yönelik fiziksel ve duygusal şiddet önlenerek, madde ve teknoloji bağımlılığı ile mücadele edilecek, sağlıklı yaşam kültürü konularında aile farkındalığı artırılacaktır.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı çerçevesinde koruyucu ve önleyici hizmetlerin niteliğinin geliştirilmesi, niceliğinin artırılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla öncelikli olarak dezavantajlı ailelerden başlayarak nihai olarak tüm hanelere ulaşma stratejisi belirlenmiştir.

Uluslararası düzeyde, Birleşmiş Milletlerin (BM) çeşitli organları 12. BM Suç Kongresi'nin Salvador Deklarasyonu'nda, insan haklarını göz önünde bulundurarak mahkûmların çocuklarının ihtiyaçlarının ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Amerika Birleşik Devletleri Adalet Bakanlığı Ulusal Adalet Enstitüsü, ebeveyni cezaevinde olan çocuklara yönelik araştırmalar, politikalar, programlar ve projeler geliştirmekte ve uygulamaktadır. Birim tarafından mahkûm çocuklarını desteklemek için Çocuk Desteği ve Tahliye (Child Support and Reentry) politikası uygulanmaktadır. Bu politika çerçevesinde ebeveynin mahkûm olmasından dolayı geride kalan çocukları desteklemek adına cezaevine giren ebeveynin para cezalarının ve ücretlerin ödenmesi, tahliye sonrasında

istihdamın güvence altına alınması ve tahliye sonrası hizmetlerine erişimin sağlanması şeklindedir. Yürütülen bir başka politika ise ebeveynin cezaevine girmesinin ardından geride kalan çocuğun tespit ve müdahale edilmesi, travma yaşamasının önüne geçilmesi ve çocuğun iyi oluşunu desteklemek için ihtiyaç duyulan personelin eğitilmesi çalışmalarını içeren Tutuklanan Çocukların Koruması (Safeguarding Children of Arrested Parents) programıdır. Öte yandan Avrupa’da ebeveyni mahkûm olan çocuklar konusunda çalışmalar yürüten Children of Prisoners Europe (COPE) kuruluşu, ebeveyni mahkûm olan çocukları desteklemek için çocuk refahı ve ceza adaleti politikaları ve bu politikaları politika yapıcılarının gözünde meşrulaştıracak verilerin sınırlı olduğunu vurgulamaktadır.

Mahkûm Çocukları Konusunda Politika Geliştirmenin Gerekliklikleri

Ebeveyni mahkûm olan çocuklara yönelik mevcut politikalar, düzenlemeler ve çalışmalar incelendiğinde bu gruptaki çocukların yardıma muhtaç konumlarının göz ardı edildiği çıkarımı yapılabilir. Bunun sonucunda ise mahkûm çocuklarını destekleme yetersiz kalmakta ve bu çocuklar “saklı bir grup çocuk” olarak varlığını sürdürmektedir (Shaw, 2001).

Ebeveyni mahkûm olan çocuklara ilişkin politika geliştirme ihtiyacının birkaç temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, aile birliğinin ebeveynin yeniden suç işlemesini azaltmadaki önemidir. Bir diğeri ise çocuğun kendi geleceği konusunda özellikle anti sosyal davranışlar sergilenebileceği yönündeki

endişelerden kaynaklıdır. Çünkü ebeveyni mahkûm olan erkek çocukların %65’inin kendi yaşamında suç işleyeceği tahmin edilmektedir (Morgan ve Leeson, 2019; Morgan, Leeson ve Carter Dillon, 2013). Dolayısıyla bu çocukların doğrudan ya da potansiyel anlamda dezavantajlı ve korunaksız oldukları için ayrıcalıklı bir grup olarak desteklenmesi gerekmektedir.

Okullar bu çocukların desteklenebilmesi için çok kilit bir rol oynayabilir ve mahkûm çocuklarını desteklemek açısından iki yönden çok faydalı yerlerdir. Bunlardan ilki, tüm çocuklar zorunlu temel eğitim aldığından dolayı mahkûm çocuklarının ihtiyaçlarını belirleyip yardım etmek için müthiş bir fırsat mekanıdır. İkinci olarak ise, ebeveynin mahkûm olmasıyla birlikte çocuğun akademik başarısında, sosyal duygusal gelişiminde ve devamsızlık/okul terki gibi davranışlarındaki değişimde doğrudan bir etkisinin olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte son zamanlardaki araştırmalar göstermektedir ki mahkûm çocuklarının öğretmenleriyle kurdukları iyi ilişkiler onları koruyucu etkiler sunabilmektedir (Losel, Pugh, Markson, Souza ve Lanskey, 2012).

Ancak, maalesef, sosyal yaşamda olduğu gibi ebeveyni mahkûm olan çocuklar okullarda da gizli bir grup olarak varlığını sürdürmeyi devam ettirmektedir. Sonuç olarak da ebeveynin mahkûm olması çocuğun davranışsal değişiklikleri, eğitim katılımı ve akademik başarısı konusunda göz ardı edilmektedir.

Sonuç

Ebeveynleri cezaevinde olan çocuklar adalet sisteminin çeşitli aşamalarıyla bağlantılı bir dizi geçiş süreci yaşarlar; tutuklanma, yargı-

lanma, cezalandırılma, hapis cezası, salıverilme. Tüm bu aşamaların çocuklar üzerinde iyi oluş hallerinden yeni duruma adaptasyon süreçlerine kadar doğrudan bir etkisi olduğu söylenebilir. Çoğu zaman çocuklar ebeveynlerinin tutuklanmalarına tanıklık etmekte ya da okuldan geldiklerinde ebeveynin evde olmadığını, tutuklanarak götürülmüş olduğunu görmektedir. Başta yakın sosyal çevre olmak üzere medya gibi çeşitli kanallarla ebeveynin mahkûm olduğu haberinin bilinmesi ve yayılması da çocukta etiketlenme ve utanç duygularını kabartan duygulara sebep olabilir (Morgan ve Leeson, 2019).

Ebeveynin mahkûm olmasının ardından çocuklar karışık duygulara sürüklenerek başta kaybolmuş hissi yaşamaları, ekonomik güçlüklerle yüzleşmeleri, çocuğa bakan ve onunla ilgilenenlerdeki eksiklikten kaynaklı yoksunluk, etiketlenme ve zorbalığa maruz kalma, okula devam ve akademik başarıdaki aksamalar başta olmak üzere bir dizi bilişsel ve ruhsal problemlerle karşı karşıya kalmaktadır (Murray ve Farrington, 2008). Dolayısıyla kendileri doğrudan suç işlemeseler de ebeveynlerinin işledikleri suç dolayısıyla “dışarıya hapsolan çocukların” yaşadığı birçok problem bulunmaktadır.

Türkiye-UNICEF Ülke Programı çerçevesinde 2021-2025 yılları arasında sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesini desteklemek ve hiçbir çocuğun geride kalmamasını sağlamak amacıyla bütüncül erken çocukluk gelişiminin (EÇG) desteklenmesi, ergen kız ve erkek çocuklarının karşılaştığı zorlukların ele alınması, sosyal koruma ve çocuk koruma hizmetlerinin kalite ve kapsamının güçlendirilmesi ve çocuk haklarına yönelik ulusal yatırımların ve izleme mekaniz-

malarının desteklenmesi kararları alınmıştır. Bunun yanı sıra en zor durumdaki çocukların ve ailelerinin, bütünleşmiş ve daha kapsamlı sosyal politikalar ve çocuk koruma hizmetlerinden faydalanmalarını sağlamak amacıyla sosyal koruma ve çocuk koruma hizmetlerinin kalite ve kapsamını iyileştirmek için çalışacağı duyurulmuştur. Bu doğrultuda ebeveyn bakımı olmayan çocuklara yönelik korumanın iyileştirilmesini; risk altındaki çocuklar için tespit, sevk ve raporlama mekanizmalarının güçlendirilmesini; sosyal koruma ve sosyal hizmetler iş gücünün kapasitesinin artırılması, ihtiyacı olan çocuklar ve aileleri için psikososyal desteğin genişletilmesini; sosyal yardımların ve sosyal koruma hizmetlerindeki tüm elementlerin çocuklara karşı daha duyarlı olmasının sağlanmasını ve kanunla bir şekilde ilişki halindeki çocuklar için sistemlerin güçlendirilmesini içermektedir. Ebeveyni mahkûm olan çocukların da yukarıda sıralanan dezavantajlı gruplar içerisine dahil edilmesi ve onlara yönelik eylemlerde haklarının gözetilerek desteklenmeleri gerekmektedir.

On Birinci Kalkınma Planı’nda (2019) belirtilen “Sosyoekonomik dezavantajlı ve suça sürüklenme riski olan çocuk ve gençler ile ailelerine yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetleri güçlendirilecektir.” maddesi gereğince ebeveyni mahkûm olan çocukları destekleme ihtiyacı vurgulanmaktadır. Bu çerçevede mahkûm çocuklarının öncelikli dezavantajlı gruplar içerisinde kabul edilmesi son derece önemlidir.

Öneriler

- Eğitim yöneticileri ve rehberlik hizmetleri, ebeveyni mahkûm olan çocukların ihtiyaçlarını fark edip bunlara yanıt verebilmeli ve bu çocuklar için uygun destekleri sağlamalıdır. Diğer öğretmenlere de ebeveyni mahkûm olan çocukların ihtiyaçları hakkında bilgilendirme ve yönlendirme sağlanabilir. Özetle okullarda mahkûm çocukları konusunda farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Bunun için öğretmenlere ve okul yöneticilerine yönelik farkındalık eğitimleri düzenlenebilir. Bu eğitimlerin içeriği aşağıdaki alanlara odaklanmalıdır (Morgan ve Leeson, 2019):
 - Ebeveynin hapis cezasının çocuklar üzerindeki etkisi,
 - Mahkûm olan ebeveyn ile iletişimde kalmanın önemi,
 - Çocuklara öğretmenler ve okul yöneticileri tarafından nasıl destek olunabileceği,
 - Zorbalığa veya artan damgalamaya katkıda bulunmadan farkındalığın nasıl artırılacağı,
 - Çocukların cezaevini ziyaret ettiklerinde yaşadıkları süreç,
 - Ebeveynlerini ziyaret etmenin sonraki davranışlar üzerinde yaratabileceği etki.
- Farkındalık, eğitim ve sorunlarla ilgili olarak genellikle okullardaki rehberlik ve psikolojik danışmanlık birimleri akla gelse de rehberlik servisinin tüm okullarda bulunmadığı (300'den az öğrenci varsa rehber öğretmen bulunmamaktadır.) dolayısıyla da okullardaki tüm öğretmen ve yöneticilere sorumluluk düştüğü unutulmamalıdır.
- Çocukların ceza infaz kurumlarında bulunan ebeveynlerini düzenli ziyaret etmeleri, ebeveynleriyle ilişkilerini devam ettirmeleri metinde vurgulanan dezavantajları azaltmak açısından son derece önemlidir. Bunun için ebeveyn ziyaretinin düzenli olarak sağlanmasını sağlama, ziyaretler sırasında gerekli hassasiyetin ve mahremiyetin gözetilmesi gerekmektedir. Ziyaretlere ek olarak mümkünse telefon, video konferans ve benzeri yollarla ebeveyn ve çocuğun iletişimde kalması kolaylaştırılmalıdır. Bu tür çalışmalar için Adalet Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında imzalanan protokole benzer şekilde Millî Eğitim Bakanlığının da taraf olduğu protokoller geliştirilmeli ve mahkûm çocuklarına yönelik eğitim ortamı ve hizmetlerinin düzenlenmesi gerekmektedir.
- Ebeveyni mahkûm olan çocukları destekleme konusunda okumaların oluşturulması ve ülke çapında ücretsiz erişime açık olması gerekmektedir. Çoğu zaman okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocuklara bu süreçte nasıl yardım edebileceklerine dair bilgileri sınırlıdır. Bu yüzden onlara yardım etmek adına belirli okumalar havuzu oluşturmak gereklidir.
- Ebeveyni mahkûm olan çocukların "İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Bursluluk Sınavı"nda mevcutta belirtilen engelli ve ruhsal ve duygusal bozukluğu olan öğrenciler gibi ayrıcalıklı statüde olması ve bu imkândan yarar-

lanmaları sağlanmalıdır. Benzer şekilde yatılı bölge okullarına kayıtlarda da ebeveyni mahkûm olan çocuklara öncelik sağlanabilir.

- Çocuğun mahkûm olan ebeveyni ziyaret edebilmesi için okulundan yasal olarak izinli sayılmalı, kaçırdığı dersler için telafi programları yapılmalıdır. Çocuğun ebeveyniyle görüşmesinin en tabi haklarından biri olduğu ve bunun Birleşmiş Milletler (2011) ve UNICEF (2011) tarafından güvence altına alındığı bilinmelidir.
- Çocukların ebeveynleriyle pozitif bir atmosferde ve güven ortamında görüşmesi en doğal haklarıdır. Bunun için örneğin ceza ve tevkif evlerindeki ziyaretçi bölümlerinde çocuklara yönelik dekor, mobilya ve oyuncaklar kullanılabilir.
- Mahkûm çocuklarının yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri konusunda daha fazla akademik araştırma yapılmalıdır.

Kaynakça

- Allen, C. W., Sharon, D.-M. ve Rollins, L. K. (2018). School absenteeism in children and adolescents. *American Family Physician*, 98(12).
- Arslan, S. ve Kazan Oğuz, S. (2020). The school adaptation process of imprisoned parents' children. *International Journal of Educational Research Review*, 5(2), 126–134. doi:10.24331/ijere.685090
- Besemer, S. ve Farrington, D. P. (2012). Intergenerational transmission of criminal behaviour: Conviction trajectories of fathers and their children. *European Journal of Criminology*, 9(2), 120–141. doi:10.1177/1477370811422801
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (2022). *Hükümlü ve Tutuklu İstatistikleri*. 7 Nisan 2022 tarihinde <http://www.cte.adalet.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Cho, R. M. (2011). Understanding the mechanism behind maternal imprisonment and adolescent school dropout. *Family Relations*, 60(3), 272–289. doi:10.1111/j.1741-3729.2011.00649.x
- Foster, H. ve Hagan, J. (2009). The mass incarceration of parents in America: Issues of race/ethnicity, collateral damage to children, and prisoner reentry. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 623(1), 179–194. doi:10.1177/0002716208331123
- Glover, J. (2009). *Every Night You Cry: The realities of having a parent in prison*. Essex.
- Gomes, S., Carvalho, M. J. L. de ve Duarte, V. (2022). Incarceration and generational relations—exploring a theoretical and empirical field of research. S. Gomes, M. J. L. de Carvalho ve V. Duarte (Ed.), *Incarceration and Generation, Volume II* içinde (C. II). Palgrave Macmillan. doi:10.1007/978-3-030-82276-7
- Hardy, J. (2018). Parental incarceration's effect on family: effects on mothers, fathers, marriage, children, and socioeconomic status. *Canadian Journal of Family and Youth*, 10(1), 119–140. doi:10.29173/cjfy29345
- Huebner, B. M. ve Gustafson, R. (2007). The effect of maternal incarceration on adult offspring involvement in the criminal justice system. *Journal of Criminal Justice*, 35(3), 283–296. doi:10.1016/j.jcrimjus.2007.03.005
- Huynh-Hohnbaum, A.-L., Bussell, T. ve Lee, G. (2015). Incarcerated mothers and fathers: How their absences disrupt children's high school graduation. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 2(2), 1–11. doi:10.17220/ijpes.2015.02.001
- Kahya, O. ve Ekinci, C. E. In their own words: School lives of children with an imprisoned parent. *International journal of educational development* 62 (2018): 165-173.
- Kopak, A. M. ve Smith-Ruiz, D. (2016). Criminal justice involvement, drug use, and depression among African American children of incarcerated parents. *Race and Justice*, 6(2), 89–116. doi:10.1177/2153368715586633

- Losel, F., Pugh, G., Markson, L., Souza, K. ve Lanskey, C. (2012). *Risk and protective factors in the resettlement of imprisoned fathers with their families*. United Kingdom.
- Morgan, J. ve Leeson, C. (2019). School experiences of children of prisoners: strengthening support in schools in england and wales. *The Palgrave Handbook of Prison and the Family* içinde (ss. 503–518). Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-12744-2
- Morgan, J., Leeson, C. ve Carter Dillon, R. (2013). How can schools support children with a parent in prison? *Pastoral Care in Education*, 31(3), 199–210. doi:10.1080/02643944.2013.788063
- Murray, J. ve Farrington, D. P. (2008). The effects of parental imprisonment on children. M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice* içinde (C. 37, ss. 133–206). Chicago: University of Chicago Press. doi:10.1086/520070
- On Birinci Kalkınma Planı. (2019-2023). RG: 23.07.2019, S:30840-mükerrer. 05 Nisan 2022 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190723M1-1.htm>. adresinden erişildi.
- Roberts, S., L. N. (2015). The role of schools in supporting families affected by imprisonment. *Law in Context*, 32(1), 126–146.
- Sanders, E. ve Dunifon, R. (2011). *Children of Incarcerated Parents*. Children of Incarcerated Parents. <http://www.human.cornell.edu/pam/outreach/parenting/parents/upload/Children-of-Incarcerated-Parents.pdf> adresinden erişildi.
- Shaw, R. (2001). Prisoners' children. R. Shaw (Ed.), *Prisoners' children: What are the issues?* içinde (ss. 41–49).
- Sheehan, R. ve Levine, G. (2007). *Parents as Prisoners: Maintaining the Parent-child Relationship*. Project Grant CRC 39/05-06. Melbourne. doi:10.1037/e620602012-001
- Snyder, Z. K., Carlo, T. A. ve Mullins, M. M. C. (2002). Parenting from prison : An examination of a children's visitation program at a women's correctional facility. *Marriage & Family Review*, 32(3), 33–61. doi:10.1300/J002v32n03
- T.C. Adalet Bakanlığı, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). Tutuklu, hükümlü veya hükümlüler ile çocuklarının sosyal hizmetlerden yararlandırılması hakkında imzalanan iş birliği protokolü. Ankara.
- Uludağlı, N. P. (2020). Babanın cezaevinde olmasının çocuğun gelişimine ve aile yaşamına etkileri. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 4(1), 73–85.
- Unicef. (2011). The Right of Children with Disabilities to Education: A Rights-Based Approach to Inclusive Education in the CEEIS Region. *United Nations Children's Fund (UNICEF)*, 24.

United Nations. (2011). *Report and Recommendations of the Day of General Discussion on Children of Incarcerated Parents*. Geneva.

Vacca, J. S. (2001). *Children of incarcerated parents: the invisible students in our schools - What can our schools do to help them?* *Relational Child and Youth Care Practice*, 21(1), 49–57.

Wakefield, S. ve Wildeman, C. (2011). Mass imprisonment and racial disparities in childhood behavioral problems. *Criminology & Public Policy*, 10(3), 793–817. doi:10.1111/j.1745-9133.2011.00740.x

Wildeman, C. (2009). Parental imprisonment, the prison boom, and the concentration of childhood disadvantage. *Demography*, 46(2), 265–280. doi:10.1353/dem.0.0052

Türkiye’de ebeveyni cezaevinde olan çocuklar konusunda farkındalık geliştirmek, bu çocukların eğitim ortamında ve toplumsal hayattaki dezavantajlarını ortadan kaldırmak için geliştirilen öneriler şu şekildedir:

- Çocukların ceza infaz kurumlarında bulunan ebeveynlerini düzenli ziyaret etmeleri, ebeveynleriyle ilişkilerini devam ettirmeleri metinde vurgulanan dezavantajları azaltmak açısından son derece önemlidir. Bunun için ebeveyn ziyaretinin düzenli olarak sağlanmasını sağlama, ziyaretler sırasında gerekli hassasiyetin ve mahremiyetin gözetilmesi gerekmektedir. Ziyaretlere ek olarak mümkünse telefon, video konferans ve benzeri yollarla ebeveyn ve çocuğun iletişimde kalması kolaylaştırılmalıdır.
- Ebeveyni cezaevinde olan çocukları destekleme konusunda okumaların oluşturulması ve ülke çapında ücretsiz erişime açık olması gerekmektedir. Çoğu zaman okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocuklara bu süreçte nasıl yardım edebileceklerine dair bilgileri sınırlıdır. Bu yüzden onlara yardım etmek adına belirli okumalar havuzu oluşturmak gereklidir.
- Ebeveyni cezaevinde olan çocukların “İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Bursluluk Sınavı”nda mevcutta belirtilen engelli ve ruhsal ve duygusal bozukluğu olan öğrenciler gibi ayrıcalıklı statüde olması ve bu imkândan yararlanmaları sağlanmalıdır. Benzer şekilde yatılı bölge okullarına kayıtlarda da ebeveyni cezaevinde olan çocuklara öncelik sağlanabilir.
- Çocuğun cezaevinde olan ebeveyni ziyaret edebilmesi için okulundan yasal olarak izinli sayılmalı, kaçırdığı dersler için telafi programları yapılmalıdır.
- Çocukların ebeveynleriyle pozitif bir atmosferde ve güven ortamında görüşmesi en doğal haklarıdır. Bunun için örneğin ceza ve tevkif evlerindeki ziyaretçi bölümlerinde çocuklara yönelik dekor, mobilya ve oyuncaklar kullanılabilir.
- Ebeveyni cezaevinde olan çocukların yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri konusunda daha fazla akademik araştırma yürütülmelidir.